

Краснопольський О.В.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ УКРАЇНИ

Науковий потенціал географічної науки України досить потужний. Його еліта (доктори, професори) складає нині більш, ніж 100 вчених. Крім того, в Росії працює понад 40 вчених, корені яких пов'язані з Україною. Пішли з життя 130 докторів наук, професорів, в тому числі з числа працюючих в Україні 66 чол. і в зарубіжжі 64 чол.

Протягом 200 років був значний вплив з України спеціалістів вищого класу як в метрополію, так і в зовнішню еміграцію. При цьому в числі емігрантів слід відмітити досить велику групу вчених, які досягли всеросійського (всесоюзного)

рівня, або набули звісності в далекому зарубіжжі.

В період роботи за межами України в склад Петербурзької АН (1917-24 - Російська АН, в 1924-91 - АН СРСР) обрані почесними академіками або академіками уроженці України Н.Х.Бунге, С.Ю.Вітте, Г.І.Галазій, П.І.Кепшен, Є.П.Ковалевський, М.М.Ковалевський, І.І.Срезневський, П.П.Ширшов. Вищою нагородою РГТ - Великою Костянтинівською медаллю (в 1924-30 - Вища нагорода Товариства, з 1946 - Велика золота медаль) - нагороджені Е.К.Гофман (1849),

П.І.Кеппен (1853), В.І.Даль (1863), О.І.Ходзько (1868), І.І.Стебницький (1872), І.А.Стрельбицький (1875), В.М.Сукачов (1929), І.Д.Папанін (1979), Е.М.Мурзаєв (1985).

Іменними золотими медалями були нагороджені уроженці України, що працювали за її межами - С.О.Макаров, І.І.Стебницький, А.М.Криштофович, В.А.Сніжинський, Г.А.Максимович, Л.І.Сенчура, О.В.Краснопольський, В.М.Литвин (золота медаль ім. Ф.П.Літке), А.Л.Рейнгард, В.М.Сукачов, Е.Б.Алаєв (золота медаль ім. П.П.Семенова), Е.М.Мурзаєв, Л.М.Івановський (золота медаль ім. М.М.Пржевальського). Великі золоті медалі по Відділенню етнографії одержали М.М.Ковалевський, Ф.К.Вовк, А.А.Макаренко, по Відділенню статистики Ф.А.Щербина, В.Є.Варзар.

За межами України одержали великі срібні медалі РГТ М.О.Зарудний, В.В.Різниченко (ім. М.М.Пржевальського), А.К.Булатович, В.К.Бражніков, В.А.Кордт, А.М.Криштофович (ім. П.П.Семенова).

В той же час з числа працюючих в Україні в склад Петербурзької АН в ролі члена-кореспондента був обраний лише Н.Ф.Сумцов. До АН СРСР не обирався ніхто.

Костянтинівських (Великих золотих) медалей були удостоєні працюючі в Україні О.І.Потебня (1890, Харківський університет) і Г.І.Танфільєв (1926, Одеський інститут народної освіти).

Іменними медалями були нагороджені проф. А.В.Клосовський (1892), М.І.Андрусов (1912) (обидва - Новоросійський університет), Є.В.Опоков (1915, Київський політехнічний інститут), І.К.Пачоський (1924, Херсонський сільськогосподарський інститут; на той час емігрував до Польщі) (золота медаль ім. Ф.П.Літке), Г.І.Танфільєв (1908, Новоросійський університет), Г.М.Висоцький (1915, Великоанадольська н/д станція) (золота

медаль ім. П.П.Семенова).

Велику золоту медаль Відділення етнографії одержали М.Ф.Сумцов (1915, Харківський університет) та А.М.Лобода (1927, Київський університет). Відділення статистики - представники української школи земської статистики О.О.Русов (1880, Чернігів), П.Терешкевич (1888, Полтава), К.П.Єрмолинський (1886, Хотин).

Велику срібну медаль ім. М.М.Пржевальського одержав єдиний із працюючих в Україні вчених - М.І.Андрусов (1892).

Багато вихідців з України були обрані почесними членами РГТ під час роботи в Росії. В той час таке звання одержали лише 15 вчених, які працювали в Україні. Перший таке звання здобув в 1923 році Г.І.Танфільєв (присвоєння з 1845 року).

До війни почесними членами РГТ стало ще двоє учених з України - В.А.Поггенполь (1935) і О.О.Браунер (1940).

Слідуюче обрання почесними членами вчених України сталось в 1964 році (П.К.Заморій, В.П.Попов). В Україні це звання мали О.О.Браунер, П.Т.Ващенко, В.І.Галицький, К.І.Геренчук, Г.І.Дубинський, В.П.Замковий, П.К.Заморій, О.П.Золовський, П.В.Ковальов, О.М.Маринич, Г.А.Мищенко, В.А.Поггенполь, В.П.Попов, І.П.Старовойтенко, Г.І.Танфільєв, А.С.Харченко, М.І.Щербань.

Представники України, які працювали в Росії, одержали більше визнання, були відзначені різними державними нагородами: двічі нагороджений званням Героя Радянського Союзу І.Д.Папанін, став Героєм Радянського Союзу П.П.Ширшов. Двічі лауреатом Державної премії СРСР став Я.Г.Машбіц, удостоєні Державних премій СРСР І.М.Безуглий, П.О.Гордієнко, В.П.Гричук, Е.С.Фельдман, П.О.Шумський. За тот же період звання Героя (Радянського Союзу, Соціалістичної Праці) не одержав жоден географ України. Державною премією СРСР був нагороджений єдиний

А.М.Бронфман.

Та і Державні премії УРСР рідко відвідували географів (О.М.Алмазов, О.І.Денисова). Вже в незалежній Україні Державну премію в області науки одержали М.М.Паламарчук, О.М.Маринич, І.О.Горленко, Г.О.Пархоменко, Л.Г.Руденко, Г.І.Швебс, П.Г.Шищенко, в області архітектури - В.І.Нудельман.

Серед вчених західної діаспори Державну премію Аргентини одержав Ю.Полянський.

Еліта сучасної географічної науки України концентрується в 15 наукових центрах держави (на 1.10.2002): Києві (45), Одесі (24), Львові (9), Харкові (8), Чернівцях (4), Севастополі (5), Дніпропетровську (2), Луцьку (3), Сімферополі (5), Керчі (2), у Вінниці, Кіровограді, Полтаві, Рівному, Сумах, Тернополі, Херсоні (по 1). Колись вони були також в Кам'янець-Подільському, Луганську, Мелітополі.

Серед нинішніх вчених-географів вищої кваліфікації 24 (22,4% від усіх докторів географічних наук) народились за межами України: Г.В.Балабанов, В.А.Боков, М.П.Булгаков, Л.М.Говоруха, В.О.Дергачов, М.Г.Ігнатенко, М.О.Крейда, В.М.Лило, З.А.Міщенко, Б.М.Нешатаєв, І.П.Пономаренко, О.М.Раєвський, Л.І.Сакалі, М.А.Тимофєєв, Г.І.Швебс, Р.А.Язиніна, В.М.Яковлев (Росія), Н.Ф.Бефані (Білорусь), В.І.Зац (Молдавія), І.І.Кошеленко (Казахстан), Р.А.Іванух (Польща). В Росії народились також В.В.Оникієнко і І.С.Шпак.

Одержали освіту за межами України 15 вчених (14%): В.А.Боков, В.А.Брянцев, М.П.Булгаков, Л.С.Говоруха, В.О.Дергачов, Т.І.Козаченко, М.О.Крейда, В.М.Лило, Ж.М.Матвіїшина, О.М.Маринич⁸, Б.М.Нешатаєв, А.Н.Оліферов,

І.П.Пономаренко,

М.А.Тимофєєв,

В.М.Яковлев.

Таким чином, народились і одержали освіту за межами України лише В.А.Боков, М.П.Булгаков, Л.С.Говоруха, В.О.Дергачов, М.О.Крейда, В.М.Лило, Б.М.Нешатаєв, І.П.Пономаренко, М.А.Тимофєєв, В.М.Яковлев, І.І.Кошеленко, а також В.В.Оникієнко.

Аспірантську підготовку в Росії пройшли В.А.Боков, В.А.Брянцев, М.Д.Будз, Г.І.Денисик, В.О.Дергачов, А.І.Доценко, І.П.Ковальчук (він же закінчив докторантуру в МДУ), Б.М.Нешатаєв, А.Н.Оліферов, І.П.Половина, Л.Г.Руденко.

Докторами наук прибули в Україну Л.М.Говоруха, М.О.Крейда, О.В.Краснопольський, З.А.Міщенко, О.М.Польовий, В.М.Яковлев (5,6%).

Таким чином, основну частину нинішньої географічної еліти України складають уродженці і випускники вузів України. Взаємообмін з географічною наукою Росії йшов з перевагою міграції в Росію, при чому емігрували далеко не гірші представники української науки. Міграція і рееміграція, проходження аспірантури і докторантури за межами України привели до того, що в сучасній географії України представлені впливи багатьох наукових шкіл: російської (Д.М.Анучин, В.Е.Ден, В.В.Докучаєв, Е.Х.Ленц, О.М.Рикачов і ін.), радянської (М.М.Баранський, К.О.Саліщев, Ю.Г.Саушкін, М.І.Маккавєєв і ін.), польської (А.Реман), німецької А.Пенк, А.Зупан), західно-української (С.Л.Рудницький), західної діаспори (В.М.Кубійович).

Часто парадигми цих шкіл проходять через діяльність окремих географів і створюють нові наукові напрями і нові школи.

Так, сучасна українська наукова школа українознавства пішла від

7. О.М.Маринич після закінчення 4 курсів Київського університету в 1941 році пішов на

фронт, був важко поранений. Склав екзамени за університетський курс в Казанському університеті.

С.Л.Рудницького через О.Т.Діброву (М.Д.Пістун, Ю.І.Питюрєнко, М.П.Крочилю, М.О.Ковтонюк, М.В.Григоревич). Наукові позиції традиційної школи В.Е.Дєна (в Україні представлені К.Г.Воблим, В.В.Садовським, Г.Г.Швінтау, О.О.Суховим) трансформувались в "економізовану" наукову школу М.М.Паламарчука, яка через аспіранта О.Т.Діброви М.Д.Пістуна нашла зв'язок з школою останнього і поєднала кращі доробки школи В.Е.Дєна і С.Л.Рудницького.

Ідеї учня С.Л.Рудницького В.М.Кубійовича і всієї західної діаспори проводять в сучасну географічну науку Ф.Д.Заставний і О.І.Шаблій, яких також можна віднести до напряму "економізованої" економічної географії. Визначення критеріїв наукової школи, класифікація наукових шкіл і виділення персональних наукових шкіл - одне із найактуальніших завдань вивчення наукового потенціалу вітчизняної географії.

Бєрг Л.С. Всесоюзное географическое общество за 100 лет. 1845-1945, М., 1946; Енциклопедія Українознавства. т.1-10. Перевидання в Україні. Львів. 1993-2000; Жупанський Я.І. Історія географії в Україні. Львів. 1997; Краснопольский А.В. Отечественные географы. т.1-3, СПб., 1993-1995; Русское географическое общество. 150 лет. СПб., 1995.

